

KLAUS-RIDIGER MAJ

TAJNE
RELIGIJE

Preveo s nemačkog
Nikola Jordanov

■ Laguna ■

Naslov originala

Klaus-Rüdiger Mai

DIE GEHEIMEN RELIGIONEN

Copyright © 2012 by Bastei Lübbe GmbH & Co. KG, Köln

Translation Copyright © srpskog izdanja 2014, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

TAJNE
RELIGIJE

SADRŽAJ

Tajno pitanje vere	11
U potrazi za tajnom bića	29
POČELO JE U EGIPTU	45
Građa od koje su pravljene bogovi	47
Večna istina zvezda	92
STARI BOGOVI OSTAJU MLADI	115
Boginje majke i misterijski kultovi	117
Životna radost i porok – Dionis i njegova pratnja	157
Tajanstven i popularan – Mitrin kult	171
SPASIOCI IZGUBLJENE SREĆE	187
Jevrejska mistika	189
Izmeren na merila i našao se lak – Rimski svet	222
Daleki Bog, demonski anđeli i zao svet – gnoza	236
Život za spasenje ljudi – Mani	273
Germani i hrišćani	294

U IME MISTERIJA – MUČENICI I UBICE	309
Poslušnost, nasilje i bogoljublje – mnoga lica sufizma . . .	311
Bratstva i tajna društva	367
Napadi na Crkvu	378
Hteo je da zna više nego što je potrebno – Majster Eckhart .	411
Dobri ljudi i siroti hrišćani – katari	433
Univerzalna religija ljubavi	437
TAJNA – NJENI MAJSTORI I NASLEDNICI	441
Epitom tajne mudrosti – kabala	443
Otkrivanje tajnih zaveštanja – Piko dela Mirandola . . .	476
Hermetički zatvoreno – tradicija Hermesa Trismegista .	488
Tajna religija kao tajno društvo – rozenkrojceri	506
Svet deficita vere	515
DODATAK	521
Napomene, komentari, objašnjenja	523
<i>O autoru</i>	595

*„Tajna postavlja granicu između ljudi,
ali istovremeno predstavlja i zavodljiv podstrek
da se ta granica prekorači u razgovoru ili ispovesti –
podstrek koji prati psihički život
kao neki granični ton.“*

GEORG ZIMEL

TAJNO PITANJE VERE

*„Većina onih koji ne veruju
ipak se ponaša religiozno
čak i kad toga nisu svesni.“*

Mirča Elijade, *Sveto i profano*

Do dana današnjeg religije postojano utiču na naš život, direktno ili indirektno, otvoreno ili prikriveno – nezavisno od toga doživljava li neko sebe kao religiozno ili kao areligiozno biće. Osećanje pravde duboko je religiozno osećanje, jer pretpostavlja red višeg legitimiteta. Očigledne ili skrivene, u punom cvatu ili zakopane, u čoveku postoje religiozne strasti. Ni onaj ko ne haje za veru ne može da umakne božanskoj brizi – ona je sveobuhvatna i nikada ne prestaje, ne zna za radno vreme i prati čoveka od kolenke do groba. Ako ne ranije, onda pred Božić makar delić religioznih osećanja obuzme i najtvrdokornijeg agnostika. Čak i kada su, pod najvišom ateističkom prisilom, u bivšoj Nemačkoj Demokratskoj Republici nespretno i postideno nazivani „krilatim figurama završetka godine“, anđeli su ipak ostajali anđeli.

Mada je hrišćanstvo usvojilo anđele, oni ni u kom slučaju nisu izvorno hrišćanski. Postoje kako u judaizmu, tako i u islamu – i nose ista imena. No i s tom tvrdnjom veoma smo daleko od saznanja o njihovom poreklu. U tim monoteističkim

konfesijama, u čijem je središtu jedan bog, oni uhodano skrivaju tamnu stranu svog izvorišta. Kao i mnogi drugi elementi verskog čije su nam manifestacije poznate, oni su pre svega zaostaci tajnih religija koji funkcionišu kao neka vrsta dvostrukih ili, tačnije, višestrukih agenata.

Religioznost nas sustiže ne samo na Božić, nego i na Uskrs, pri čemu ostaje sasvim nejasno kakva je veza između Isusa koji trpi na krstu i prima na sebe sve grehe čovečanstva i veselo obojenih šarenih uskršnjih jaja.

Nepregledno carstvo religija, sa svojim zamršenim i tajanstvenim putevima, podseća na kritski lavirint Minotaura. I mada su putevi sakriveni i stalno nas zavode i vodaju ukруг, mi se držimo religijskih tajni kao Arijadninog konca koji će nas sigurno izvesti iz lavirinta.

Zaroniti u kosmos tajnih religija znači odbaciti vizir s uskim prorezima koji nam natiču obrazovanje, navika, naivnost i neznanje, i sagledati stvarnost u punom bogatstvu njenih faceta – i to, pre svega, ona područja koja su inače svesno izostavljena. Pritom je dobro znati kako je nastalo tlo na kom stojimo. Krenimo, dakle, putem tajnih religija naše egzistencije.

Državno priznata vera postoji u javnom prostoru. Progonjene religije preživljavaju u državno priznatim veroispovestima, kao jeres u pravovernosti, kao heterodoksija u ortodoksiji. Crkva pruža najbolju zaštitu od crkvenog progona. Religije kriju tajne; ponekad su one otvoreno propagirane i nazivane misterijama, a ponekad su skrivene, pažljivo prerusene, prećutkivane, pa čak i poricane. Ali baš kao u priči o papisi Jovani,¹ koja je u međuvremenu postala popularna, svaka će se tajna, ma koliko dobro bila sakrivena, jednom obelodaniti, jer nema tako vešto ispletene mreže koja to može sprečiti.

Progonjene verske ideje i prerusene ceremonije koje su preživjele u etabliranim veroispovestima pripadaju tajnim religijama. One će biti demaskirane u ovoj knjizi.

U sadržajima, verskim obredima i praznicima aktuelnih svetskih religija – pre svega u velikim monoteističkim religijama, kao što su judaizam, hrišćanstvo i islam, u kojima se obožava jedan Bog – kao i u mnogim u međuvremenu sekularizovanim svakodnevnim običajima, kriju se stvorenja drugih, znatno starijih konfesija. Što ih češće proglašavaju mrtvima, ona, kao za inat, bezbrižnije nastavljaju da žive – doduše, najčešće neprepoznata i, u međuvremenu, vešto maskirana hrišćanskim ili muslimanskim elementima.

Na tragu smo tim preživjelima. Protekli milenijumi nisu ugrozili njihovu vitalnost. Potraga za njima znači stupanje u prostranstvo potisnutog, prikrivenog, poricanog i zaboravljenog u našoj modernoj egzistenciji, koja je mnogo više predmoderna nego što se obično pretpostavlja. Skrивene verske ideje razapele su svoje šatore duboko u ljudskoj podsvesti.

To je jedna, možda najvažnija strana tajnih religija. Druga se sastoji u onome što se kontinuirano praktikuje skriveno od očiju javnosti u relativno malim verskim zajednicama, koje oko sebe dižu kordon tajni. U te verske zajednice spadaju, na primer, gnostici, katari, fetuladži i druzi. Ispovedanje tih religija shvata se kao putovanje u božanske misterije ili, drukčije izraženo, kao potraga za skrivenim putem izbavljenja. U religijskom smislu, reč izbavljenje, koja je u međuvremenu mnogima postala strana ili odveć banalna, ne znači ništa drugo nego neizrecivu sreću. A ko ne želi da bude srećan?

Tajne religije imaju koren u starim verskim sadržajima i formama koje su kao kripte ili starija religijska predanja još prisutne u podzemlju naših konfesija i običaja ili se dalje razvijaju u crkvama, sektama, verskim zajednicama i u tajnim redovima.

ANĐELI I USKRŠNJE JAJE – U ŠTA VERUJEMO KAD VERUJEMO?

S tajnim religijama u svakodnevici stvar stoji slično kao u priči o turskom seljaku koji je obrađivao svoju njivu i svakog dana, kad bi prekinuo posao, sedao na jedan neugledan siv kamen da jede pogaču i napije se vode. Jednog dana došli su ljudi za koje se, uprkos pomalo pohabanoj odeći, videlo da su obrazovani i koji su finom četkicom beskrajno pažljivo i sa strpljenjem koje je nadmašivalo svaku pedanteriju čistili kamen na kojem se odmarao. Posle vremena za koje se činilo da je beskonačno, ljudi su saopštili seljaku da je sve vreme sedeo na ostatku timpana jednog antičkog hrama, koji je, uz to, nekada bio snežnobeo. Dobri čovek ih je zbunjeno gledao kao da sluša priču iz *Hiljadu i jedne noći* i nije verovao svojim ušima. Pod njegovim poljem, na dubini od sedam metara, navodno je ležao antički grad, u međuvremenu prekriven prahom nekoliko milenijuma. Kako je to moguće? Stoji li on na njivi svojih predaka? Ta novost se nije uklapala u njegovu sliku sveta. S druge strane, on se nikada nije pitao koliko se daleko pruža lanac njegovih predaka. Ako pažljivo razmislimo, ništa drukčije nije ni s nama.

Mada su stare religije ili zaboravljene ili nešto govore samo stručnjacima, one štrče u našem životu kao onaj neugledni kamen, izložen uticaju vremena – tako neupadljiv da ga i ne razmišljajući svakodnevno koristimo. Drugim rečima, ako se nešto, na primer, nalazi u judaizmu, hrišćanstvu ili islamu, ne znači obavezno da zaista pripada judaizmu, hrišćanstvu ili islamu.

Stare verske ideje retko su poznate, a konfesionalni čuvari svetog grala u svakom slučaju pokušavaju da prećute njihov uticaj. Da ostanemo pri našoj maloj priči, službenici mono-teističkih religija nikada ne bi postupili kao arheolozi i otkrili

seljaku na čemu se odmarao. Naprotiv, ako je moguće, učinili bi sve da to od njega sakriju.

Ali bez obzira na to da li se drevni rituali i dalje izvode u tišini i tajno, ili su im koreni zaboravljeni (kao u slučaju hrišćanstva, u kojem je paganski praznik uguran u tesnu hrišćansku košulju), stare religije su preživele u tom skrivenom obliku. I tako skrivene, uklopile su se u svetske religije i samim tim postale deo naše svakidašnjice, nezavisno od toga pripadaju li nekoj crkvi ili ne.

Ući u trag tajnim religijama nije samo fascinantno nego i dvostruko korisno. Najpre zato što nam to pomaže da otkrijemo dosad skrivenu, možda i potisnutu stranu našeg identiteta, a drugo, upoznavanje skrivenih svetskih religija jeste preduslov za raspravu o svetu koji razdiru i verski sukobi. Jer čistota je često smrtonosna zabluda.

Odvažimo se, dakle, na koliko neugodno toliko i poučno putovanje ka tajnim izvorima religija. Ta ekspedicija ne predstavlja manji podvig od svojevremenog otkrića izvorišta Nila. Da bi nas svet očarao, prvo moramo da ga lišimo čarolije.

Započnimo događajem koji je nakratko na brutalan način izneo na jarku svetlost javnosti gotovo fizičko jedinstvo svetskih religija i podvodnih paganskih strujanja.

U ranim jutarnjim satima 20. novembra 1979. svet je potresao jedan teroristički napad. Ali pošto se dogodio u srcu islama, događaj nije tada zabrinuo ni kapitalistički Zapad, ni komunistički Istok, koji su bili u napetom zamrznutom sukobu. Otuda ne čudi što je religijska kolateralna šteta koju su prouzrokovali teroristi, a koja uopšte nije bila namerna, u krajnjoj liniji prošla gotovo nezapaženo. Ali ko se na Zapadu pre 11. septembra uopšte interesovao za islam?

U koliko avanturističkoj toliko i drskoj akciji, stotine mladića zauzele su najsvetije mesto muslimana, svetu džamiju u Meki, u čijem se središtu nalazi čuvena Kaba. Za Meku uopšte, a za džamiju El Haram posebno,² važe strogi propisi: nemuslimanima je pristup onemogućen i zabranjen. Da bi se shvatile razmere svetogrđa, zamislimo da teško naoružana, verski zatucana braća okupiraju katedralu Svetog Petra.

Pobožni okupatori su takođe prilikom te akcije nehotično razotkrili jednu tajnu koja je bila u potpunoj suprotnosti s njihovim predstavama i namerama i o kojoj nisu imali ni najmanjeg pojma.

Imali su dugačke brade, a odore su im bile skraćene iznad članaka, kao što se veruje da ju je nosio božji prijatelj Muhamed. Delovali su kao dobri i vrlo pobožni muslimani, a ni oni sami o sebi nisu imali drukčije mišljenje. Sebe su nazivali *Ikhwan*, Braća.

Prema islamskom računanju vremena, koje počinje selidbom Muhameda iz Meke 622. godine, 20. novembra je počinjao poslednji dan 1399. godine.³ Datum napada svesno je izabrao Juhajman el Utibi, vođa Braće, jer je verovao da se bliži smak sveta. U nastupajućoj, 1400. godini, predviđao je dolazak apokalipse, baš kao što su to verovali hrišćani tačno 1000 godina ranije. Kada je zatim, hrišćanske godine 1000, izostala parusija, drugi dolazak gospoda Isusa Hrista, jedan mudar i pre svega harizmatičan mislilac, opat Joakim iz Fjore, u Kalabriji, izmislio je učenje o tri doba sveta, koja odgovaraju trima carstvima.⁴ Tom idejom je svetu velikodušno podario odlaganje kraja.

Juhajmanova osnovna ideja nije, dakle, ni u kom slučaju mogla da polaže pravo na originalnost. Ali to nije važilo za političke konsekvence njegovog proročanstva. Juhajman je naime objavio da će se pojaviti oslobodilac, mehdi,⁵ u liku jednog studenta teologije. Pozvao je muslimane da prate tog mehdija,

vode bogobojažljiv život, da sruše kraljevinu, obustave isporuke nafte Sjedinjenim Državama, proteraju iz zemlje nevernike, uklone žene iz javnog života i zabrane filmove, fotografisanje, fudbal, muziku, cigarete i alkohol. Svi ti đavolski oblici ponašanja, navike i stvari samo će na satanski način otuđiti ljude od boga. Pobožni okupatori najsvetijeg mesta neprestano su čitali religiozne traktate preko razglasa.

Više od pedeset hiljada ljudi, koji su se u trenutku okupacije zatekli u unutrašnjosti džamije, bilo je u njihovoj vlasti.

Međutim, očekivani znak je izostao. Najzad su pravnici objavili *fetvu*, formalno pravno mišljenje, koje je saudijskom kralju Halidu dopuštalo da upotrebi silu za oslobađanje svetilišta. Tako su okupatori najzad savladani uz podršku stručnjaka za antiterorizam francuske policije. Pritom je stradalo dvadeset šest talaca, sto dvadeset sedam vojnika i sto sedamdeset sedam okupatora, dok je više od šest stotina ljudi ranjeno. Osmog januara 1980. šezdeset trojica ikvana, koji su živi pali u ruke saudijske vojske – među njima i Juhaiman el Utaibi – javno su pogubljena odsecanjem glave u raznim saudijskim gradovima. Ali za saudijsku kraljevsku kuću, koja se dičila time što je čuvar svetilišta, pomoć nevernika bila je bruka i sramota koju je teško otrpeti.

Ta epizoda, u kojoj je rođen i teroristički islam, verovatno je najpoznatija. No manje je poznato da je nakratko na svetlost dana isplivalo nešto mnogo dalekosežnije – nešto ne tako upadljivo, ali krajnje iznenađujuće.

Iz tla razrovanog u borbama, kao iz dubine vremena, izronili su idoli preislamskih božanstava. Time je potvrđena naučna hipoteza da je u Kabi – bar do dana kada je Muhamed od hrama stvorio najveće svetilište za svog jednog boga, za Alaha – obožavano ravno trista šezdeset idola, dakle predmeta kao što su sveti kamenovi i razne figure.

REFLEKSI STARIH RELIGIJA

„U kući Oca mojega stanovi su mnogi.“

Jn. 14: 2.

Tu misteriju je lako objasniti. Islamska Kaba je služila kao svetište još preislamskim Arapima, istina kao hram jednog od mnogih bogova. Doduše, ljudi su stolicima znali za Alaha i slavili ga kao vrhovnog boga na božanskom prestolu iznad pustinje, ali on je igrao sve manju ulogu u njihovim životima. Osećali su da on obitava predaleko od briga i jada njihove svakodnevice i zato do njega ne dopire nijedan krik napaćenih bića. Beduinska plemena polagala su veće nade u molitve upućene lokalnim bogovima, zvane *himā*, u svetim oblastima iz svoje okoline, koji su bili tešnje vezani za njihov svakodnevni život. U ta preislamska božanstva spadale su, na primer, boginje Lat i Uza.

Himin odeljak boginji Lat u Kabi naslućuje se u jednom četvorougaoom belom kamenu. U ratovima i bojovima stari Mekanci su nosili sa sobom lik boginje izrezbaren u kamenu. Kao i drugim bogovima, prinosili su joj uzdarja i žrtve kako bi je umilostivili da ugađa ljudskim željama. Pleme Kurajš štitilo je Kabu, središnje svetište, jer je ono za često posvađana i zaraćena plemena predstavljalo neku vrstu verski prihvaćenog centra etničke integracije. U određeno doba godine, kada su Arapi išli na hodočašće u Meku, važio je sveti mir. Na hodočašću se ionako nije smelo nositi oružje.

Tu centralnu svetinju arapskih plemena Muhamed je najzad po kratkom postupku proglasio glavnim svetištem i zabranio paganske idole. Da bi pridobio plemena za svoju religiju i politički ih ujedinio, bili su mu potrebni jedan bog i jedno svetište, bez obzira na to koga će odande morati da izbaci.

Zabrana likovnog predstavljanja u islamu ima mnogo razloga, ali je i, kao što ćemo još videti, bila najbolji argument protiv

trista šezdeset idola, dakle, likova. Da bi se zabranili svi, bilo je nužno ne ulaziti u pojedinosti, nego naći opšte pravilo za sve. Međutim, pre nego što se liše svetosti, trebalo je otarasiti se idola. To je postignuto tako što su proglašeni lažnim bogovima, a idolopoklonstvo je svrstano u najveće grehove. Izgleda da su zatim jednostavno zakopani u Kabi – možda i zato da se demonstrira nadmoć islama.

Ova pretpostavka nije bez osnova, jer su se rimski katolici poneli slično kada su na temeljima jednog Minervinog hrama preko puta Panteona podigli jednu od najvažnijih crkava u Večnom gradu, a onda je dosledno nazvali *Santa Maria sopra Minerva* (iznad Minerve). Teško je poreći ironiju u tome što je rimsku Minervu (grčku Atinu) zamenila hrišćanska Marija, jer to deluje kao prerušavanje mnogih starih boginja, praktično kao skrivalica za poznavaoce istorije religija.

Moguće je razumeti i kao metaforu to što su mnoga rana lokalna božanstva ili ona čiji je domen bila priroda, sa svojim ritualima i religijskim idejama koje je Kuran odbacio, faktički postavila temelj islamu. Jer i sam Kuran ukazuje na znatno starije predstave i običaje – kao što su satanski stihovi i tajanstvena slova.

Promenimo mesto da bismo na drugom primeru pokazali validnost takvih procesa. U najsvetija mesta hrišćanstva ubraja se impozantna katedrala Svetog Petra, čija se kupola diže iznad groba prvog episkopa Sv. apostola Petra. Otprilike osam metara ispod današnjeg nivoa katedrale zaronićemo u jednu od najvećih nekropola na svetu.

Grad mrtvih je paganskog porekla. Leži van gradskih zidina Rima, jer je bilo zabranjeno sahranjivati pokojnike u samome gradu. To mesto, *ager vaticanus*,⁶ ne samo što je ležalo blizu grada (mada izvan urbanog dela) već se na današnjem Trgu Sv. Petra

susreću tri glavne rimske ulice: Vija Kornelija i Vija Aurelija vode na zapad, prema Keri, dok se Vija Trijumfalis proteže na sever i povezuje Rim sa etrurskim mestom Vejo (Izola Farneze).

Pošto su Rimljani verovali da niko nije zaista mrtav dokle god ljudi misle na njega, često su smeštali groblja na posećenim javnim mestima, kao što su, po svojoj prirodi, ulice. Već prema bogatstvu, podizali su mrtvima džinovske kuće za mrtve, sa atrijumima. Arheolozi su unutra nalazili darove posvećene bogovima starih religijskih misterija, kao što su kult Izide ili Dionisa. Ako se uzme u obzir izgled nekropola, sasvim je moguće da su se tamo održavale i verske ceremonije, kao na grobu Sv. apostola Petra. Jer, u izvesnom smislu, i rano hrišćanstvo je bilo religija misterija – uzgred budi rečeno, baština koje bi se prečišćena svetska religija rado odrekla kada bi to bilo izvodljivo.

Rimska boginja Cerera (grčka Demetra, frigijska Kibela) bila je nadležna za siguran prelazak mrtvih u *mane*, duhove umrlih. Bogovima, Cereri, manima, ali i kućnim i porodičnim duhovima, larima, žrtvovali su svinju ili ovna.⁷ Žrtvovanje može da se zamisli kao malo svečanija *grillparty* u krugu porodice,⁸ pri čemu su bogovi dobijali iznutrice dok su ožalošćeni pobožno jeli meso.

Porodice su devet dana ispraćale svoje pokojnike i boravile kraj njih u kućama mrtvih. U to vreme i oni su pripadali carstvu mrtvih, jer su svoje rođake pratili prilikom opasnog prelaska u onostrano. Posle takozvanog obeda devetog dana u kući preminulog, porodica se vraćala živima. Ali u određene dane godine opet su se okupljali na grobu, sećali se pokojnika i slavili ga žrtvom i na kraju obedom za mrtve.

Kad pažljivije pogledamo, rimski običaji izgledaju nam čudno poznati – setimo se samo daće, vremena žalosti, praznika kao što su Zadušnice ili Dan mrtvih. Sećam se da su ranije ožalošćeni, da bi obeležili gubitak, nosili uzane crne trake oko leve ruke. Tako su, doduše, pripadali našem svetu, ali ne sasvim, bili su u vezi sa drugim svetom, jer ih je to vreme žalosti

povezivalo s onostranim, „onom tajnom zemljom s čijih se međa još nijedan putnik vratio nije.“⁹ Nošenje flora praktikuje se i danas, naročito prilikom okupljanja sportskih saveza, ili među vatrogascima, i tome slično, posle smrti nekog člana. U gradu mrtvih nalazili su se mnogi paganski grobovi, kao što je onaj Rimljanina Flavija Agrikole. On je za svoj grob naručio elegiju koja je sadržala podatke o pokojnicima. O njegovoj umrlj supruzi Flaviji tamo piše da je bila „obožavateljka boginje Farije (Izide)“. Sa širenjem hristijanizacije bilo je sve više hrišćanskih grobova u nekadašnjem paganskom gradu mrtvih. Nedaleko od groba Agrikole nalazi se mesto poslednjeg počinka hrišćanke Emilije Gorgonije. Dvadesetosmogodišnju ženu sahranio je njen muž. Na ploči je prikazana Emilija Gorgonija kako izvlači vodu iz bunara. Ta slika simbolizuje „večni život“, *anima dulcis* Gorgonije. Njen suprug je dao da se u kamen ureže *dormit in pace* – spava u miru. Tako se osigurao da je umrla u veri i da će je Hrist primiti.

Ranohrišćanska formula *dormit in pace* biće kasnije zamenjena drugom: *requiescat in pace* (on/ona počiva u miru). Iz toga je nastala želja: *Da počiva u miru*,¹⁰ koju znamo danas. Poznoantička sigurnost se izgubila i njeno mesto je zauzela molba. Sa razvojem hrišćanstva onostrano, raj, postalo je nesigurnije. Što je rasla moć hrišćanstva, čovek, koji je kao nepouzdana pojedinac ionako važio za grešnika, osećao se sve nesigurnije.

Iz škrtih reči na nadgrobnoj ploči ipak, sve do današnjih dana, izbija muževljeva ljubav prema Gorgoniji: „Dižem ovo za najmiliju suprugu“. U tim rečima ima čežnje, nade, želje, možda čak ubeđenja u ponovni susret, u zajednicu u večnosti. U njima lebdi stara grčka zamisao o srećnom životu posle smrti, koja je i u Rimu uživala najveći ugled: *Quem di diligunt adulescens moritur* – bogovi vole onoga ko umire mlad, preveo je Plaut deo strofe grčkog pesnika Menandera. Bogati likovni prikazi raja i ukrasi na zidovima grobnica govore sopstvenim

očaranim i začaranim jezikom. Jer bolje je, kako je rekao grčki tragičar Sofokle, ne biti rođen. A hrišćanstvo je rado preuzelo ideju o ovozemaljskoj *dolini suza* koju treba napustiti što je pre moguće, ali bez samoubistva, koje je smrtni greh.

Misao o pokvarenosti sveta sreće se u mnogim konfesijama, pa tako i u islamu i budizmu. Religije možda žive i od inferiornosti i surovosti sveta ili bar – pozitivno gledano – zato da bi pružile odgovor i pomoć u svetu punom zločina. Kome bi u jednom savršenom svetu bilo potrebno verovanje u neku višu silu? S druge strane, ko bi u jednoj apsolutno nesavršenoj stvarnosti izdržao bez njih? Bez i trunke verovanja u onostrano.

Jedino konfučijanci čvrsto veruju u zdravlje i dug život, ali oni zastupaju mišljenje da će svet postati savršen doslednim poštovanjem konfučijanskih predstava – samo ako se ne dozvoli nesklad između zemlje i neba. Hrišćanske, a kasnije i muslimanske ideje o životu kao o pripremi za večnost, prvi put se eksplicitno javljaju u judaizmu. Dok su Rimljani bili sigurni u zagrobni svet, a tom sigurnošću je zračilo i rano hrišćanstvo, iščekivanjem parusije, drugog dolaska Hrista i sudnjeg dana, ta sigurnost bivala je sve nejasnija u dalekoj budućnosti. Što se više razvijalo učenje o grehu čovečanstva i životu kao ispitu za večnost, to se brže gubila sigurnost u raj. Rajska vrata više nisu bila otvorena svakome – postojala je mogućnost da se zaglavi i u pakao.

Ipak, dva elementa su povezivala kako istoriju Kabe, tako i rimskih nekropola.

Kao prvo, čovekov život, koji sledi uvek isti ritam, prate religije svojim obredima i svetim tajnama, od generacije do generacije, od religije do religije. Do danas se u tom pogledu ništa nije promenilo.

Drugo, ono što nam se čini kao drevni hrišćanski običaj, na primer krštenje, mnogo je starije. Ni judaizam, ni hrišćanstvo, ni islam nisu sve izmišljali iznova. Često su reinterpretirali i preuzimali mnogo štošta što je već postojalo. I to su, naravno,

s jedne strane proglašavali tajnom, a s druge su nehotice preuzimali tajne o čijem postojanju nisu ni slutili.

Nema više prastarih religija koje danas i dalje pulsiraju ispod površine savremenih religija. Ali današnje religije predstavljaju samo vrh ledenog brega duboko skrivene klasične starine ljudskog roda koja u metafizičkoj nuždi i egzistencijalnoj nadi žudi za konačnim trajanjem. Ta čežnja za trajanjem, ta žeđ za večnošću, može se nazvati religijom.

Duboko u čoveku mora postojati mesto za večno, za neobjašnjivo, za bogove, za Boga, za božansko, inače ne bi bilo ni bogova ni demona. U tom smislu, *numen* rimskog božanstva,¹¹ koji izražava kako zastrašujuću (*mysterium tremendum*) tako i privlačnu tajnu (*mysterium fascinosum*), duboko je urezan u paganski koncept božanskog proročanstva. Pritom nije toliko bitno tražiti savet od boga, koliko se sopstvenim činjenjem ne mešati u posla koja pripadaju božanstvu i moliti ga za dopuštenje. Jer *numen* isprva nije značio ništa drugo nego davanje znaka i odobravanje božanstva kome se molilac obraća u proročištu. Nalog se ispunjavao uz saglasnost. U nalogu se otkrivala božanska volja, iza božanske volje stajao je sam bog, iz *numena* je nastajalo numinalno, božanstveno, koje privlači i ujedno zastrašuje čoveka. Bog je taj koji dozvoljava i koji zabranjuje. Kršenje božje zapovesti povlači teške posledice.

Strah i trepet od onoga što je veće od pojedinca i od svih ljudi zajedno potiču od konfrontacije s božanskim. Bogovi ne zahtevaju samo poslušnost, nego ulivaju i grozu. Najmanje što možemo reći jeste da bez njih ne bi postojali književni žanrovi jeze i strave, gotski roman i horor filmovi.

Mogu li ljudi opstati bez religija veliko je filozofsko pitanje koje u ovoj knjizi neće biti razmatrano, iako ona pruža dovoljno materijala za to. Ali objašnjenje da vera neprosvećenog uma

potiče iz straha od neobjašnjive prirode smešno je i suviše površno. Opovrgava ga već sam razvoj religijske i filozofske misli. Visokorazvijeni i sublimni religijski sistemi ne mogu se više zasnivati na strahu od nepoznatog, već predstavljaju neophodnost svesnog života. Ova knjiga, međutim, ne traga za uzrocima religijskih misli i osećanja nego za skrivenim strujama, nalik na podzemne prereke, ponornice, koje izbijaju na površinu neočekivano ali postojano. Povremeno ih prepoznajemo i smatramo ih islamskim, hebrejskim ili hrišćanskim, mada su zapravo egipatske, mesopotamske ili iranske. Kad se zagledamo u lik device Marije, crte počinju da se menjaju i postavlja se pitanje: koliko ima nehrišćanskih a koliko hrišćanskih crta u njenom liku?

Dakle, ono što nazivamo ostatkom starih religija u našim savremenim religijama i našoj svakodnevici u stvari su dublja područja koja su sebi stvorila utočište i predstavljaju razvojne momente same religijske svesti. I kod nereligioznih ljudi prisutni su, naime, jaki, vitalni relikti religija koji često deluju tamo gde ih najmanje očekujemo.

Međutim, preterana usredsređenost etabliranih religija na recepciju i postupak svesnog preuzimanja, čak grabeža rituala ranijih verskih zamisli koje su demonizovane kao paganske, ne vode razumevanju, već teorijama zavere, one su poput stavljanja u ruke pištolja za pljačku, u stilu Dena Brauna. Ono što se može nazvati svesnim prekrivaju korov i istorijski slojevi. To se proteže od kamena na kojem se odmarao onaj turski seljak iz naše priče do temelja hrama na čijem se timpanu ukazao neugledni kamen. Da ostanemo pri istoj metafori, od fundamenata hrama do glave seljaka koji sedi na timpanu protežu se naša svest i podsvest, delom stvorene, delom nasleđene, delom oblikovane sredinom, zatrpane, pa ipak neobično žive.

Versku baštinu starijih, odnosno konkurentskih religija, ili svesno koriste zastupnici nove vere da bi je uspešno širili, ili se

ona subverzivno probija sama od sebe. U tom kontekstu bolje je odustati od pojma sujeverja. Ako, kao profesor Teodor Adorno, „sklonost ka okultizmu“ vidimo kao „simptom unazađujućeg (tj. retrogradnog) preobražavanja svesti,“¹² gubimo iz vida širinu religioznih osećanja koje su tako različite facete kao što su vera, racionalizam, teorija, okultizam i misteriozno preuzimale i tkale hiljadama godina. Mnogo toga traži druge čudne i tajne puteve. Ne zavirujmo, dakle, u pregrade, nego usmerimo pogled na tajne religije i na tajne u religijama, u ono skriveno.

Svet nije toliko podriven kao što verujemo.

Stvaranje sveta možda su započeli bogovi – to je pitanje vere – ali religije počinju s ljudima koji su ih u pravom smislu te reči uneli u narod, i to je istorijska činjenica. Ponekad ne znamo imena tih ljudi, kao u slučaju tvorca rimskih misterija. Tu i tamo oni kao Mojsije ili Muhamed ostavljaju utisak monumentalnih ličnosti, a retko ih se sećamo kao bogova, utemeljivača religija ili čudotvoraca, kao što su Isus, Simon Mag ili Sidarta.¹³ Mogu se nazivati putujućim propovednicima, prorocima ili izabranim, mesijom, mehdijem, Budom i slično, prosvetiteljem, božjim prijateljem ili Sinom božjim – u krajnjoj liniji, to i nije toliko bitno kao njihovo učenje koje su potvrdili sopstvenim životom. Ali čim neka ličnost uđe u istoriju kao utemeljivač religije, oko nje počinju da bujaju legende i da je okružuju spekulacije i tajne. Oduvek su postojali takvi izuzetni pojedinci. Ima ih i danas. I verovatno će se pojavljivati uvek.

U traganju za mestima ranog hrišćanstva zadržao sam se u Turskoj i priključio na nekoliko dana grupi putnika koja je, na ekskurziji preko Konje do Kapadokije obilazila i slavne pećinske crkve i manastire i fascinantno podzemni grad Derinkuju. Moderan putnički autobus klizio je kroz beskrajno žutoplavo more središnje anadolske visoravni kao kroz crvotočinu, u neko

drugo vreme. Samo retko provezli bismo se kroz neko selo i videli nekoliko koliba. Umesto toga, pogled mi je umarala ta preterano upečatljiva pustoš. Imao sam utisak da sam stigao u beskraj. Svim čulima se osećalo da su generacije bogotražitelja u staroj kožnoj obući putovale prašnjavim putevima Anadolije na istok i vraćale se na zapad, bilo u potrazi za Bogom ili ispunjeni željom da šire pravu veru ukoliko je nađu.

Zapadni svet je tih godina još pirovao u snu o kraju istorije, a od 11. septembra 2001, koji nam je ukazao da smo prespavali promenu sveta, još su nas udaljavale mnoge iluzije.

Pošto smo videli Konju, grad hiljadu derviša, grad velikog mistika Džalala od din Rumija (poznatog i kao Džalalodin ili Džalaladin, †1273),¹⁴ zaronili smo duboko u drevnu zemlju velikih hrišćanskih crkvenih otaca – Kapadokiju, zemlju ljudi kao što su Grigorije iz Nise, Vasilije Veliki i Grigorije Bogoslov, zemlju mistika i čudotvoraca, čuvara tajni, fakira i sufija.

Kada se danas govori o Anadoliji, lako se previđa velika kultura te zemlje. Ali ovde su još pre deset hiljada godina podignuti prvi hramovi, ovde su Hetiti, koji su nam ostavili jednu verziju sumerskog epa o Gilgamešu, zasnovali svoje veliko carstvo. Grci su na obali osnovali poznate gradove kao što su Efes i Milet. Asirci i Persijanci, Aleksandar Veliki, Rimljani, Parti, Midijci (stanovnici Midije, zapadnoiranski narod konjanika koji je govorio indoevropskim jezikom) i Sasanidi borili su se za tu zemlju. Najzad, tu je Istočno rimsko carstvo preživelo još hiljadu godina nakon pada zapadnog Rima. Sve to ostavilo je pečat na ovaj predeo pre nego što su osvajači iz unutrašnjosti Azije, preobraćeni u islam, konačno pokorili zemlju.

Naš turistički vodič je bio mlad Turčin, odrastao u Kelnu, *almandži* koji je govorio nemački bez stranog akcenta.¹⁵ Smatrao sam da je čudno što nam tako malo priča o tom kraju, a još manje o istoriji, nego se najradije žali na položaj religije u Turskoj, prožetoj Ataturkovim laicizmom. Ali ubrzo mi je palo u oči da se

on na svakoj stanici na našem putu na kojoj smo se odmarali ili razgledali znamenitosti sastaje u čajdžinicama s drugim mladim, ali i starijim ljudima, i s njima se upušta u ozbiljne razgovore. Izgledalo je da se poznaju i nije se sticao utisak da govore o fudbalu. Kada sam ih pažljivije zagledao, bio sam začuđen. Iznenadajućom brzinom naš pomalo svojeglavi vodič preobražavao se u diskusijama u verziranog putujućeg propovednika. Retko sam za tako kratko vreme video takvu potpunu transformaciju u ponašanje i nastupu – kao da u njemu postoje dva čoveka. U čoveku koji se na prvi pogled nije mnogo razlikovao od drugih Turaka i koji je izgledao potpuno prosečno, najednom bi planula neka harizma koja ga je izdizala iznad mase i davala mu uznemirujući uticaj. Činilo se da mu, kada se protegne i ustane, s ramena spada prašnjavi mantil. U čajdžinicama je sedeo potpuno drugi čovek, neko ko zna šta hoće i veruje u ono što treba, neko ko ni najmanje ne sumnja u svoj uticaj, a čija energija izvire iz mržnje.

Upravo takvima treba zamisliti lutajuće čudotvorce, proroke, filozofe, osnivače religija, s tom razlikom što su njihovi istočnici mogli da uključuju ljubav ili znanje. Takvi ljudi propovedali su i širili judaizam, budizam, konfučijanstvo, taoizam, hrišćanstvo, manihejstvo, ali i religijske misterije i islam. Religije možda nisu izmišljene, ali su bez sumnje otkrivene.

Naizgled tako svakidašnja, gotovo banalna biografija vođe puta, koju mi je on ispričavao, sasvim je tipična. Kao petogodišnjak doselio se s roditeljima iz Anadolije u Keln, jer su oni čvrsto odlučili da okušaju sreću u Nemačkoj. Porodica se integrisala. Sin je savršeno naučio nemački, donosio kući iz škole dobre ocene i osposobio se za struku električara. Ali poziv za koji se kvalifikovao nije zadovoljavao probuđeni intelekt mladića. Istovremeno se u zemlji osećao kao stranac – tolerisali su ga, ali ne i voleli. To je teško ranjavalo njegovo osećanje lične vrednosti. Zato se vratio u Tursku. Međutim, po povratku u domovinu čekalo ga je razočaranje, jer se opet našao u tuđini.

Bio je samo jedan *almandži*. U Nemačkoj su u njemu gledali čistokrvnog Turčina, u Turskoj polu-Nemca. Ali ko je on zaista? Gde mu je mesto? Ta pitanja su ga mučila, dovodila na rub ludila. U duši mu je gorelo nezadovoljstvo. Ipak se nije dao, nije hteo da otupi, ni da ga opiju sila, nepravedno stečeno bogatstvo ili droge, već da pronade svoj put. Zato se najzad dao u potragu za svojim identitetom, za svojom pravom postojbinom, za mestom na kojem će izvidati duševne rane.

Lutao je Anadolijom, istočnim delom Turske, naseljenim buntovnim Kurdima, pa preko Iraka, Irana i Pakistana do Indije. Zaustavljao se na okupljalištima sufija, u manastirima, kod der- viša, kraj velikih džamija, i na svom putu tražio kako oficijelna tako i tajna verska otkrivenja. Razgovarao je s muslimanima, budistima, Indusima, fakirima, živeo kraj njih i bogzna gde sve još. Napokon se vratio na zapadnu obalu Turske, gde se, zahvaljujući prvoklasnom znanju nemačkog jezika, zaposlio kao turistički vodič. Pritom je koristio ture da usput sreće ljude, razmenjuje mišljenja i možda s njima čak stvara neku mrežu.

Nisam tada uspeo da otkrijem koji je put izabrao i kakvim ciljevima teži. U razgovor je ubacivao dimne bombe, krio to kao veliku tajnu, a na moja pitanja je odgovarao samo indirektnim sugestijama i parabolama. Ponekad bi nešto i nagovestio, ali ne svesno, već verovatno pod uticajem sujete. Moglo se raditi o der- viškom redu mevlevija,¹⁶ jer je često govorio o Rumiju i stalno ga citirao, pri čemu ne isključujem da je to bila samo finta. Ali činilo se da je konačno našao svoju domovinu, svoju veru i identitet.

Nikada nisam saznao da li se zamonašio, postao sufija, isla- mista ili neki funkcioner islamističke Stranke blagostanja (AKP), koja je ušla u vladu, ili je napokon opet utonuo u nesreću.

U POTRAZI ZA TAJNOM BIĆA

*„... ko smo bili, šta smo postali, gde smo bili,
u šta smo bačeni, kuda hrlimo, od čega ćemo se
izbaviti, šta je rođenje, a šta 'ponovno rađanje.'“*

Kliment Aleksandrijski, Pouke Teodotu

Ako se istorija tog čoveka redukuje na osnovnu konstelaciju i oslobodi se etničkih posebnosti, stiče se uvid u gotovo idealno tipiziranu motivaciju traganja za nekim verskim putem koji se razlikuje od zvaničnih religijskih ponuda. Jer tom čoveku bilo je najbitnije traganje za smislom i identitetom, za suštinskim pitanjima sopstvene egzistencije. Za to su pre svega potrebni odgovori, a ne institucije.

Bio je suviše pametan da guta banalnosti, suviše razuman da pristane na lepak i padne na varke, suviše revoltiran da prihvati kompromis, suviše povređen da se možda, makar škrgućuci zubima, pomiri sa svetom onakvim kakav je, a progonila ga je tako snažna žudnja za istinom da nije mogao da se zadovolji ničim manjim od verskog ili duhovnog izbavljenja.

Većina ljudi oseća da sa svetom nešto nije u redu, da se događaju loše stvari, ali gotovo svi su uvereni da ionako ništa ne mogu da promene, pa se zato trude da oni sami zadrže čvrsto tlo pod nogama. Za razliku od njih, on je osećao da je izgubio tlo pod nogama, pa je još intenzivnije tragao za nekim orijentiranjem,

za tačkom u kojoj bi se nepomirljivi fragmenti sveta sklopili u jednu sliku i time ukazali na stanovište posmatrača. Nadao se da će pronaći sebe u tački ukrštanja reflektovanih linija. Tek s tog stanovišta, koje će sam otkriti i usvojiti, razumeo bi svet i mogao da odgovori na pitanja koja ga muče.

Ko je čovek? Zašto se živi? Kako treba živeti? Šta je sreća? Ima li života posle smrti? Ako ima, kakav je to život? Vredi li mu težiti? Ili mu treba težiti samo uz određene pretpostavke? I kakve su to pretpostavke? Treba li ga se bojati ili mu se nadati, je li duša iznad tela ili se život biološki iscrpljuje? A jezgro svih odgovora sadržalo je tajnu koju je pokušavao da dokuči.

Osećao se kao odbačeno dete koje celog života muči sebe pitanjem ko su mu roditelji i zašto su ga napustili. Nemački filozof Fridrih Niče odgovorio je na to pitanje smrću roditelja. Otac ga nije odbacio, jednostavno više nije živ. Ali ideja o smrti Boga nije ga ni oslobodila ni usrećila, nego ga je najzad oterala u ludilo.

U čemu leži tajna koja pokreće bogotražitelje i koju obznajuju osnivači religija i putujući propovednici?

Za ljude se najveća i izvorna tajna krije u misteriji njegove egzistencije ili, tačnije, njihove egzistencije. Latinski glagol *ex-sistere* znači istupiti, postati, to jest ostvariti se iz mogućnosti. U postavljanju tog pitanja manje je reč o tome zašto jesmo, a više o tome kako smo postali. Kako je došlo do toga da postojimo? Predstava o bogu, o nebeskom ocu, obavija nas kao topao kaput u ledenom dobu sveta i ispunjava nas osećanjem da smo željeni.

To je zajedničko utemeljivačima religija, putujućim propovednicima i grčkim filozofima. I oni su hteli da odgovore na prva i poslednja pitanja ljudskog roda: Odakle potičemo? Ko smo mi i šta nas očekuje posle smrti? Da li se moj život zaista završava mojom egzistencijom ili se samo menja moje „agregatno stanje“? Živimo li u realnom ili u prividnom svetu? Ili, da se poslužimo rečima Klimenta Aleksandrijskog: „...ko smo bili,

šta smo postali, gde smo bili, u šta smo bačeni, kuda hrlimo, od čega ćemo se izbaciti, šta je rođenje, a šta 'ponovno rađanje?'¹⁷

Želja da se to otkrije znači i zaviriti malo u božje karte. Bogotražitelji su ljudi koji se nadaju da će bog podeliti svoje tajne s njima. To nije puko fantaziranje, ni delanje iz dokolice. Društvo koje sebi više ne postavlja ta pitanja izgubilo je kontrolu i vrti se kao auto na površini ravnoj kao ogledalo.

Činjenica da je čovek svestan svog bića stvorila je u njemu saznanje o ograničenosti vremena, dakle i o prolaznosti. To saznanje je u oštroj suprotnosti sa onim što bismo nazvali voljom za život. Ta volja da se živi sudara se sa znanjem o konačnosti svakog bića, što bolno uključuje sopstveno bivstvovanje i postojanje onih koje volimo. Iz te kolizije nastaje metafizička potreba čoveka koji traga za smislom i sledstveno tome za uporišnom tačkom, priključkom za večnost.

Najjača motivacija za religijom i naukom leži u žudnji da se prevaziđu smrt, bol, bolest i patnja. San o večnoj mladosti sinonim je za tu žudnju. Savremeno zapadno društvo nije uspelo da reši tu potrebu, ono nudi samo opijenost zaboravom i iluziju da je moguće zauvek ostati mlad. Ono ne ukida potrebu, samo je anestezira i time otupljuje našu osetljivost. Za to plaćamo visoku cenu – gubitkom osećanja i, u krajnjoj liniji, života. Jer čovek živi samo kada oseća. Ograničenjem osećajnosti redukuje se život.

Latinska reč *religio*, koja je uvek prevedena kao „pažljivo poštovanje onoga što se odnosi na uvažavanje bogova“, znači i „obuzdati se, čvrsto se vezati, povezati se, sjediniti se s nečim“, što je blisko latinskom glagolu *ligare* i prefiksu *re*. Zato je crkveni otac Laktancije¹⁸ shvatao religiju kao vezu čoveka s Bogom. No bez obzira na to misli li se na jednog boga ili na više bogova – religija uvek znači da se čovek vezuje za nešto, da nalazi zaklon, neku vezu ili sidrište u buri života.

Lutajuće propovednike i one u potrazi za bogom pokreće žudnja za takvim sidrištem, za vezom u buri života. To vezivanje

doživljava se kao regresivno, kao sjedinjenje sa sopstvenim izvoristhem od kojeg se čovek nekad odvojio, kao novorođenče od majčine utrobe, kao identifikacija sa sopstvenim poreklom. Tajna se ne krije u poznatoj činjenici samoidentifikacije, nego u načinu na koji čovek otkriva sopstveni identitet, ne kao *šta*, nego kao *kako*.

Budući da poseduje svest o neminovnosti smrti i znanje o jedinstvenosti postojanja, čovek traži neko pribežište, neku orijentaciju ili veru koja će ga dovesti u harmoniju sa svetom. Sposobnošću da misli, da se duhovno uzdigne iznad sveta i granica sopstvenog tela, čovek se izdvojio iz sveta. Sada blagosloven, obdaren i opterećen tom sposobnošću, mora da traži način da se vrati u svet. Jedna od najmoćnijih tajnih religija, gnosticizam, fokusirala je svoje učenje o spasenju baš u toj tački.

Svest o ograničenosti javlja se kod svakoga. Ljudi se razlikuju samo po načinu na koji to rešavaju. Moglo bi se čak reći da ljudska svest poseduje predispoziciju za religijsko, ako se pod tim podrazumeva metafizički šok čoveka izazvan svešću o sopstvenoj konačnosti u beskrajnom svetu. Mladi Turčin je taj šok, kako mi ga je opisao, osećao sve jače što je bio stariji, dok više nije bilo druge nego da se otrgne i dâ se u potragu, jer je osećao da pod njim zjapi ponor koji u svakom trenutku može da ga proguta.

Čim je čovek postao svestan samoga sebe, pozicionirao se i prepoznao svoje mesto u vremenu i prostoru. Ili tačnije, on može sebe da sagleda spolja u svojoj sredini, može sam da stvara sopstvenu sredinu. I životinja opaža prostor, ali ne opaža sebe u prostoru kao čovek, a pogotovo ne u onome što zovemo vremenom. Čovek uspeva da duhovno napusti svoje telo i sebe posmatra spolja. Taj doživljaj je u suštini glavna mentalna pretpostavka religije, magije, a kasnije i nauke.

Ali ako je čovek u stanju da sebe posmatra spolja, da duhovno napusti fizičku ravan, onda to znači da u ljudskom telu obitava neko drugi ili da je čovek s nekim sjedinjen; neki to nazivaju duhom (grčki *nous*) ili, kao suprotnost telu (*physis*), *psyche*, to jest dušom ili *pneumom* (božanskim dahom).

Ono po čemu je ta sposobnost sagledavanja sebe i svoje sredine spolja jedinstvena, čak veličanstvena, jeste to što ona ljudima omogućava da stiču kvazibožansku perspektivu; „... pa ćete postati kao bogovi i znati što je dobro, što li zlo“ (Post 3: 5), kaže se u Starom zavetu.

I budući da je tako, ono što napušta telo, ono što, dakle, može da se odvoji od tela, bila to duša, ili duh, psiha, pneuma, kako god to zvali, mora poticati od Boga ili od bogova. Gnostici su za to koristili pojam *iskra svetlosti*, a mistik Majster Eckhart govorio je o *iskrici duše*, to jest, o božjoj iskri u čoveku. Time što predstavlja vezu s Bogom, ta duša, taj duh, ta psiha, ta pneuma jeste ono večno u čoveku ili njegov udeo u večnosti, a pošto je Bog večan, to je ono što nadilazi (transcendira) ograničenu ljudsku egzistenciju. Zavodljiva uteha u toj zamisli kazuje čoveku da ne umire u potpunosti. Jedan deo – i to onaj najvažniji – večan je i neuništiv. To vantelesno iskustvo, ako ste voljni da ga tako nazovete, stvara preduslov za religijske ideje, bilo da se tiču predaka ili bogova.

Prva operacija razmišljanja sastoji se u tome da se shvate razlike, druga da se upoznaju uopštavanja, treća da se u svetu odredi sopstveno mesto. Neumesno je ovde izlagati fenomenologiju religiozne svesti, ali za razumevanje našeg konteksta važno je najpre to što religiozna i magijska svest nastaju jer čovek usvaja praktično iskustvo dualizma tela i duše, a potom i to što je vera svih ljudi izražavanje religijske ili religiozno predisponirane svesti, iz čega će proizići znanje.

Jedno sasvim različito, ali važno pitanje kojim se bavi ova knjiga jeste traganje za tajnom, koja u oficijelnim religijama istrajava u kriptičnim formama. U svim zvaničnim ili vladajućim religijama postoje kripte, podzemno skriveni relikti prethodnih paganskih religija i progonjenih jeretičkih pokreta. To je kao u prekrećenoj sobi. Kad se zid zagrebe nohtom, na videlo izlazi stara boja. Drevne predstave, paganski običaji i bogovi sada su transformisani, praktično preruseni, i nastavljaju život u oficijelnim religijama, u tim naizgled pravovernim formama. U nekoj gotskoj katedrali može se, kao u nekom kamenom kompendijumu, pročitati da su sve ortodoksije, ali i sve jeresi, u vremenu svog nastanka okupljene jedna kraj druge na način koji oduzima dah. I tako su se u svet vere dobrim delom infiltrirala i čak na njega iznutra uticala ta tajna verovanja.

Ali šta su tajne u religioznom smislu?

NA TRAGU MISTERIJE

Jedno je sigurno. Oni su među nama – oni koji gaje tajne verske predstave. Ili bolje reći: ono je među nama – delom prećutano, delom skriveno u tajnosti – nasledstvo vrlo starih religijskih ideja, koje danas utiče na našu svakodnevnicu van okvira religija. Zato praznici kao što su Božić ili Uskrs ispod hrišćanske maske upućuju i na stare paganske običaje i kultove. Jer kakve veze imaju uskršnja jaja ili Božić Bata sa Isusom?

Kako funkcioniše tajna? Nestrpljivi mogu da preskoče sledeću digresiju, ali važno je pre svega razjasniti suštinu tajni da bismo shvatili kako one deluju.

Reč tajna nam je poznata od najranije mladosti. Od trenutka kada nam neko najavi da će nam poveriti tajnu osećamo žmarce, pogotovo ako nam kaže da se moramo, pod pretnjom strogih sankcija, obavezati da ćemo je po svaku cenu čuvati dok ne